

ВІДГУК

офіційного опонента – кандидата філософських наук, доцента кафедри філософії та суспільних наук Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка **Поперечної Галини Антонівни** про дисертацію **Мурги Тетяни Анатоліївни** «**Концепт «свобода» в західній філософсько-теологічній традиції**», представлену на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук (доктора філософії) за спеціальністю 09.00.05 – «Історія філософії» (033 – Філософія) галузі знань 03 – Гуманітарні науки.

Як одна з фундаментальних цінностей людського буття свобода перебуває в центрі уваги мислителів впродовж всього історико-філософського процесу. Водночас концепт свободи є одним з найскладніших не тільки в філософії, але й у релігії, політиці, праві тощо, що засвідчує його універсальність і значущість. Поняття свободи лягло в основу національної ідентичності та соціально-духовної парадигми провідних європейських націй. В українській культурі вивчення феномену свободи посідає чільне місце в інтелектуальних пошуках національної еліти і є одним з лейтмотивів боротьби українського народу за незалежність. В сучасних умовах проблема свободи стає особливо актуальною в зв'язку з подіями політичного і соціального-культурного характеру, глобалізаційними процесами, які поглинають людину і нівелюють абсолютну цінність свободи особистості. З огляду на це, тема дисертаційного дослідження є, безперечно, актуальною, що належним чином обґрунтовано у вступі.

Дисертаційну роботу Мурги Т. А. позитивно вирізняє низка важливих моментів. Передовсім варто відзначити, що подана до захисту дисертація є цілісним дослідженням, яке розкриває метаморфози розуміння концепту свободи в західній філософсько-теологічній думці, ґрунтуючись на аналізі специфіки його сприйняття і тлумачення в різні культурно-історичні епохи та у різних народів. Заслуговує схвалення і те, що одним із напрямків роботи є характеристика змісту й особливостей еволюції цього поняття у вітчизняній

філософській культурі, а також окреслення відмінностей його інтерпретації у польській і російській інтелектуальній думці.

Мета роботи відповідає обраній темі й надає можливість здійснити комплексний аналіз об'єкта дослідження в історико-філософському дискурсі та з врахуванням його національно-культурних і ідеологічних особливостей. Поставлені завдання та обрані методи дозволяють з усією повнотою досягнути окреслену мету і виконати дослідження на належному науковому рівні.

Наукова новизна й теоретичне значення дисертації полягають у тому, що в ній вперше в історії вітчизняної філософії створена цілісна історико-філософська реконструкція виникнення і трансформації метаморфоз концепту «свобода» в філософському, теологічному і політичному дискурсах, показано вплив і значення його інтерпретації на релігійну та національну ідентифікацію народів. Наукові положення та висновки є чітко сформульованими, доведеними і переконливими.

Структура дисертації Мурги Т. А. обумовлена поставленими завданнями, об'єктом та предметом дослідження. Вона включає: вступ, три розділи, які містять десять підрозділів, загальні висновки і список посилань. Позитивною рисою рецензованої праці є її інформативна насиченість та лаконічність викладу власних міркувань.

Перший розділ дисертації Мурги Тетяни Анатоліївни присвячено аналізу методологічних засад історико-філософського дослідження метаморфоз концепту свободи в західній традиції. Відзначаючи множинність розуміння та дефініцій концепту «свобода» в різних інтелектуальних традиціях, авторка окреслює ті, які стали визначальними в його еволюції і які найбільш повно відповідають меті та завданням дослідження. В процесі розгляду основних методологічних стратегій сучасних гуманітарних досліджень вона віддає перевагу комплексу методів, що корелюють з подвійною ідентичністю історії філософії як науки та дозволяють розкрити специфіку генези і метаморфоз поняття «свобода».

У другому розділі «Теоретичні засади формування концепту свободи в біблійній традиції та антично-середньовічній метафізиці» дисертантка намагається показати, що на підставі осмислення політичної свободи в античній філософській думці поступово виникає вчення про можливість «внутрішньої свободи», яке детермінує появу етичного, а згодом і метафізичного її аспектів. У цьому контексті варто відзначити доцільність застосування Тетяною Анатоліївною етимолого-герменевтичного підходу до аналізу концепту «свобода» в юдейському, грецькому та латинському мовних дискурсах. Обраний підхід дозволяє розкрити метаморфози сприйняття і розуміння поняття свободи цими народами та дослідити особливості його трансформації в релігійну площину, а відтак, подальші модифікації у християнстві.

Особливості та метаморфози християнського розуміння концепту «свобода» авторка дисертації розкриває на підставі характеристики цього поняття у творчій спадщині представників східної і західної патристики та середньовічної схоластики. В процесі аналізу поглядів християнських мислителів Середньовіччя вона переконливо демонструє, з одного боку, парадоксальне і суперечливе розуміння свободи в теології Отців церкви, а з другого – намагається реконструювати цілісну картину шляхів і способів вирішення ними проблеми співвідношення Божественної благодаті та свободи волі людини.

Третій розділ дисертації «Концепції свободи в розмаїтті національно-культурних інтерпретацій» Мурга Т. А. вибудовує відповідно до поставлених завдань, досліджуючи специфіку відображення концепту «свобода» в національно-мовній інтерпретації французів, британців, німців та слов'ян. Заслуговує схвалення, що в процесі розгляду дослідниця звертає увагу також і на факти суспільно-політичного та духовно-культурного характеру, які відіграли важливу роль у формуванні ідентифікаційних матриць цих народів. Розкриваючи співвідношення між успадкованим від Середньовіччя теологічним поняттям «свобода волі» і модерним метафізичним поняттям

«свобода», вона окреслює межі й особливості модифікації досліджуваного концепту у вказаних народів, встановлює чинники, які мали вирішальне значення для концептуалізації поняття «свобода». При цьому дисертантка чільну увагу приділяє характеристиці позитивної і негативної свободи.

Узагальнення, кількісне та якісне структурування матеріалу надає роботі послідовності, зв'язку та несуперечності, а її результатам – виваженості та достовірності. Висновки дисертації корелюють з поставленими у вступі завданнями і акумулюють найбільш вагомі, теоретично виважені результати дослідження.

Достовірність отриманих наукових результатів підтверджена опрацюванням і узагальненням великої кількості та широкого спектру наукових джерел, як зарубіжних, так і вітчизняних авторів у галузі філософії, релігієзнавства, історії, літератури тощо (235 найменувань, 35 з яких іноземними мовами), а також достатньо повно відображена в публікаціях у наукових фахових виданнях України і за кордоном.

Автореферат дисертації відповідає змісту дисертаційного дослідження та відображає його ключові положення і концептуальні позиції.

Одержані результати можуть бути використані в процесі історико-філософських досліджень вітчизняної і західноєвропейської інтелектуальної думки, у процесі викладання філософії та історії філософії, соціальної філософії, філософської антропології, філософії права, етики, при розробці спецкурсів та навчальних дисциплін за вільним вибором студентів. В практичній площині результати дослідження можуть бути корисними при виробленні концепцій і стратегій суспільно-політичного і культурного характеру, вирішенні питань, пов'язаних зі збереженням етнокультурної та релігійної самобутності українців в умовах сучасних глобалізаційних процесів.

Детальне ознайомлення зі змістом засвідчує, що дисертація Мурги Тетяни Анатоліївни є завершеною самостійною науковою працею. Її авторка демонструє глибоке знання сучасної методики історико-філософських та

соціально-політичних досліджень. Робота виявляє вміння авторки самостійно і творчо аналізувати наукові проблеми, здійснювати філософську інтерпретацію, робити обґрунтовані висновки і рекомендації.

Позитивно оцінюючи дисертаційне дослідження Мурги Тетяни Анатоліївни в цілому, вважаємо за необхідне зробити деякі побажання та зауваження.

1. Аналізуючи теоретичні засади формування концепту «свобода» в античній філософії, дисертантка наголошує, що первинним розумінням свободи в давньогрецькому дискурсі була свобода політична (с. 56). До цього вона приходять на підставі аналізу ідей видатних представників інтелектуальної думки Античності. Як один із витоків теоретичного осмислення свободи Тетяна Анатоліївна слушно розглядає міфологічні джерела. У цьому контексті варто було б дещо більше уваги приділити особливостям полісного життя стародавніх греків як одного із чинників виникнення теоретичного інтересу до політичної свободи та її поступової еволюції у свободу етичну.

2. В контексті співвідношення свободи волі людини і Божественної благодаті, яка приводить людину до спасіння через синергію з особистими зусиллями, авторка розглядає розуміння цієї проблеми такими Отцями Церкви, як Юстин Мученик, Климент Олександрійський, Ориген, Й. Дамаскин і коротко підсумовує, що «східній, греко-мовній патристиці притаманна певна єдність у розумінні свободи волі людини та ролі Божественної благодаті, яка призводить до спасіння лише через синергію з особистими зусиллями...» (с. 72). При цьому лише згадуються каппадокійці, Афанасій Великий, Й. Златоуст. Останнім варто було б приділити більше уваги, тим паче, що в наступному розділі йде мова про критику Жаном Кальвіном Отців церкви, зокрема Й. Златоуста (с. 150).

3. В контексті розгляду співвідношення Божественної благодаті і свободи волі в середньовічній схоластиці йдеться про вирішення цієї проблеми у Григорія Двоєслова. При цьому вказується, що його погляди

можуть бути охарактеризовані як помірковане августиніанство, але з елементами касіанівського синергетизму (с. 82). Проте, попередньо в тексті немає чіткої характеристики позиції Йоана Касіана, в зв'язку з чим оцінка Григорія I виглядає дещо голослівною. Відтак, варто було б уточнити, в чому полягає «касіанівський синергетизм».

4. У третьому розділі дисертації зазначається, що лише з початком Ренесансу та Реформації ідеї свободи і права окремого індивіда стають предметом обговорення та втілення в політико-правовій сфері Франції. При цьому лише відзначається вільнодумство Ф. Рабле, значення П. Рамуса, Б. Депер'є, М. Монтеня (с. 95). Дослідження виграло б, якби розгляду реформаційних ідей стосовно свободи передувала характеристика ренесансного тлумачення цього концепту. Бо саме Відродження, переймаючи вихідні положення християнського світобачення, здійснило акцент на людській свободі, яка згодом стане одним з провідних гасел модерної Європи.

5. Виявляючи специфіку концепту «свобода» в польському, російському і українському філософсько-літературному дискурсі та його вплив на формування національної ідентичності цих народів, авторка дисертації зазначає, що слов'янські концепти свободи мають дуальний характер (с. 195). З цього приводу варто було б більш детально розкрити метаморфози концепту свободи в українській інтелектуальній думці, тим паче, що свобода в філософії Г. Сковороди і П. Юркевича розглядаються під дещо іншим кутом зору, ніж свобода у Т. Шевченка і М. Костомарова. То в чому ж полягає розмежування «воля – свобода» в українській інтелектуальній думці?

Наведені вище зауваження не є настільки суттєвими, щоб вплинути на позитивні результати дослідження і його високу загальну оцінку. Дослідження Мурги Тетяни Анатоліївни є самостійною розвідкою і цілком відповідає спеціальності 09.00.05 – історія філософії, за якою воно подане до захисту. Дисертація Мурги Тетяни Анатоліївни «Концепт «свобода»

західній філософсько-теологічній традиції» повністю відповідає вимогам п. п. 11, 12, 13 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України № 567 від 24. 07. 2013 р. (зі змінами, внесеними згідно з Постановами Кабінету Міністрів України № 656 від 19. 08. 2015 та № 1159 від 30. 12. 2015 р.), а її авторка заслуговує присудження наукового ступеня кандидата філософських наук (доктора філософії) за спеціальністю 09. 00. 05 – «Історія філософії» (033 – Філософія) галузі знань 03 – Гуманітарні науки.

Кандидат філософських наук,
доцент кафедри філософії
та суспільних наук

Тернопільського національного

педагогічного університету ім. В. Гнатюка

Г.А.

Поперечна Г.А.

